

ONA DEGAN ISSIQ JONDI - YA ...

Maxmudjonova Nargizaxon

3- Bosqich talabasi, Filologiya va tillarni o'qitish o'zbek tili yo'nalishi

ARTICLE INFO.

Kalit so'zlar: hikoya, kelishik, ko'plik shakllari, fe'l so'z turkumi, yasovchi affikslar, emotsional ekspressiv shakllar.

Annotasiya

Ushbu maqolada Elbekning „Ona ” nomli hikoyasi til xususiyatlari jihatidan tahlil qilish orqali yozuvchining o'ziga xos uslubi ko'rsatib beriladi.

<http://www.gospodarkainnowacje.pl/> © 2024 LWAB.

Elbek – 20 - asr boshlarida faoliyat ko'rsatgan ko'p qirrali ijodkor: shoir yozuvchi, folklorshunos, tilshunos, mohir pedagog. Uning asli ism - sharifi Mashriq Yunusov bo'lib, „Elbek” adabiy taxallusidir. U qisqa umri davomida ko'plab badiiy, ilmiy - pedagogik, filologik mazmundagi asarlar yozib qoldirdi¹. Xususan, uning bir qator hikoyalari adabiyotimizda o'z o'rnini egallagan. Ayniqsa, Elbekning „Ona” nomli hikoyasi alohida ahamiyatga egadir. Quyida biz asarni to'laqonli ravishda tahlil qilishga harakat qilamiz.

So'z	Ma'nosi	Asarda qay tarzda qo'llangani	Qo'shimchasi	O'zgarish bor yoki yo'qligi
Tovush	ovoz, sado, sas	tovish		asosda, u/i fonetik hodisasi kuzatilgan
Jonivor	joni bor, tirik. Mavjudot (o'simlikdan tashqari)	jonvor		Asosda bir I qisqa unlisi tushirilgan. Izohli lug'atda ham shu tarzda yozilgan. جانور.
Yolg'izlik	O'zi bilan o'zi bo'lishlik, yakkalik, tanholik.	Yolg'uzlik.	- lik(mavhum ot yasovchi qo'shimcha	I//u fonetik hodisasi kuzatilgan
Ko'p	Son, miqdor jihatidan, me'yordan	Ko'b		P//b fonetik hodisasi kuzatilgan

¹ Ne'matova D. O'zbek ilmiy tilshunosligi. T, 2020. 116 b.

	yoki nisbatan ortiq.			
Yarogʻ	Hujum yoki himoya qilish uchun ishlatiladigan asbob: qurol, aslaha .	yarogʻ (yoʻl yarogʻi- yoʻlda kerak boʻladigan narsalar		
boyaqish	toʻgʻrisi: boyoqish-achinish uygʻotuvchi holatli, bechora, shoʻrlik ²	boyaqish ona tarzida qoʻllangan		Aslida izohli lugʻatda ham bu soʻzning boyaqish va boyoqish kabi shakllari keltirilgan
Erksizcha	erk- ixtiyor, mayl	Erksizcha	Erk asos+siz (sifat yasovchi qoʻshimcha biror narsaga ega emaslik)+ cha (ravish yasovchi qoʻshimcha).	

Asarda yana kelishik qoʻshimchalarining ham xilma-xil shakllaridan foydalanilgan: ertagʻa, tegrasigʻa, koʻngliga, yostiqa, (joʻnalish kelishigi); joʻnashin, oʻqushin, boshin, bolasini (tushum kelishigi). Yozuvchi koʻplik qoʻshimchasining ham xilma-xil maʼnolarini ham qoʻllagan. *Kunduzgʻi tovishlar ham quyosh soʻnggidan sekin - sekin yoʻqola boshladilar* . Ushbu gapda - lar qoʻshimchasi sof koʻplik maʼnosini bildirgan boʻlib, kunduzda boʻladigan tovushlar, eshitiladigan tovushlar maʼnosida qoʻllangan. ... *Koʻzlariga yosh keltirmay qoʻymadi* - juft aʼzolarga (koʻz bir juft yaʼni ikkita boʻladi, koʻz deb aytilganda ham aynan ikki koʻz tushuniladi) qoʻshilganda esa kuchaytirish - taʼkid maʼnosini yuzaga keltirgan. *Uning koʻngli endi sevinchlar bilan toʻlgan edi* - mavhum ot (sevinch) ga qoʻshilib, kuchaytirish - taʼkid maʼnosi bildirib kelgan - lar koʻplik qoʻshimchasi. Kungʻi, kunduzgʻi kabi soʻzlar esa sifat soʻz turkumiga mansub boʻlib, sifatning makon - zamon turiga kiradi (-qi / - ki // - gʻi/ - gi affiksi payt va oʻrin bildiruvchi soʻzlarga qoʻshilib, paytga, oʻringa munosabatni, xoslikni koʻrsatadi). Olmoshning ham koʻrsatish turiga mansub oʻshal soʻzi qoʻllangan boʻlib, *oʻshal olmoshi ush (osh) taʼkid yuklamasi va ul (ol) koʻrsatish olmoshining birikuvidan tashkil topgan tarkibli olmoshdur: osh (oʻsh) + ol > osh (oʻsh) + al > oshal (oʻshal)*³. Feʼl soʻz turkumiga oid eng xarakterli soʻz shakllari sifatida yotgʻon, ketkaninda turgʻonin, minadurgan, koʻmaklashgʻuvchi, qovurilgʻon, sogʻintirmagʻil, ezgʻuvchi, tugatgʻach, oshiqqanicha, sevintirmak, biladir kabi shakllarni olishimiz mumkin boʻladi. Endi esa hikoyada eʼtibor qaratilishi kerak boʻlgan oʻrinlarni koʻrib chiqish oʻrinlidir:

- hayqiriq gʻavgʻosi - hayqiriq soʻzi shodlik, hayajon, gʻazab, azob kabi kuchli tuygʻularni, shuningdek, chaqiriq, haydash kabilarni ifodalaydigan qattiq ovoz, nido demakdir. Bu soʻzning gʻavgʻo soʻzi bilan birgalikda moslashuv munosabatli soʻz birikmasiga kirishuvi taʼkif maʼnosini kuchaytirib bergan. Gʻavgʻo soʻzi esa betartib ovozlar degan maʼnoni bildirib, aynan matnda betartib qattiq ovozlar maʼnosini bildirgan desak adashmagan boʻlamiz: ... hayqiriq gʻavgʻosi uning koʻngliga boshqacha taʼsir bera boshladi. Bu gapda tasir bera boshladi soʻzi ham odatdan tashqari

² Ўзбек тилининг изохли лугати биринчи жилд. - Т.: „Ўзбекистон миллий энциклопедияси “ Давлат илмий нашриёти, 347 б.

³ Abdurahmonov Gʻ, Shukurov Sh, Mahmudov Q. Oʻzbek tilining tarixiy grammatikasi. - Т.: Oʻzbekiston Faylasuflari Milliy Jamiyati Nashriyoti, 2008. 150 b.

qo'llangan, ya'ni ta'sir qila boshladi shaklidan farqli ravishda avval unchalik ta'sir qilmagan, endi esa dalaning yoqimli havosi, qushlarning mungli tovishi, kishilarning hayqiriq g'avg'osi qahramons o'zgacha ta'sir bera boshladi, chunki qahramon ertaga o'qishga ketishi kerak.

- Ertadan beri uning xayoli bir masala ustida bog'langan, yuragi esa allanarsadan inglagan edi. Ing - chaqaloqning yig'isiga o'xshash ovoz. Bu gapda inglagan so'zini o'zi bilmagan holda yuragi yig'lashga moyil hamda siqilgan deya olishimiz mumkin bo'ladi.
- Kunning kech bo'lib borishi Yo'ldosh bilan basma - bas o'ynashgan kabi ko'rinardi: kunning kech bo'lishi, kunduz vaqtning o'tib borishi go'yoki qahramon bilan, qahramon harakatlari bilan tengma - teng o'ynashayotgandek ko'rinadi.
- Yapaloq qush - boyo'g'li, boyqush.
- –Yolg'uzlikda o'qushin o'ylardi. Yolg'uzlikda o'zi yolg'iz qolib o'qishini emas, balki o'qishda o'zi yakka bo'lishini o'ylardi.
- –Ul yoshlikdagi hollaridan tortib,... Yo'ldosh yoshlik holi (hayotdagi muayyan bir holat, vaziyat ahvol) dan boshlab o'ylab chiqdi.
- tegrasig'a qaradi - tevarak - atrofiga qaradi.
- Yo'ldosh yo'lga tayyorlana boshladi. Qo'lga bir tayoq oldi. Qahramon o'qishgacha ancha yo'l bosishini bilib, qo'lga tayoq oladi, o'nqir - cho'nqir yo'llarda tayoq unga biroz bo'lsa-da yordam beradi. Qadimda ham ota - bobolarimiz uzoq safarga chiqishdan oldin qo'llariga uzun tayoq olishgan yo'lda qiynalib qolmasliklari uchun.
- Belbog'iga ikki - uch non soldi - da beliga bog'ladi. Endi ul bu ikki yo'l yarog'i bilan uzoq safarni chog'ladi. Ikki yo'l yarog'i nima. Birinchi yo'l yarog'i bu tayoq bo'lsa, ikkinchisi sifatida non nazarda tutilgan. Yarog' esa yo'lga kerak bo'ladigan narsalardir.
- Kishi degan issiq jondi - ya... Kishi degan issiq jon (issiq tana qachon sovib qolishini bilmaymiz) bo'ladi ma'nosida.
- Uzoq vaqt o'tmas, men sening bag'ringda o'ynarman... O'qish vaqti, albatta nisbiy tushuncha, u uch yoki to'rt yildan keyin yakunlanadi. Va Yo'ldosh nutqida uzoq vaqt emas, balki yana bag'ringa qaytishimga oz fursat qoldi degan ma'no nazarda tutilgan.
- ... Yaproqlar ichra qizarib ko'ringan tuproq to'plami - muallif ona vafot etganini ayni shu so'zni ishlatgan holda o'z qayg'usini bildirgan go'yo. Chunki tuproq to'plami bu qabr deganidir va muallif hattoki shu so'zni mushtipar onaga nisbatan qo'llay olmagan. Bundan oldin ifoda etilgan *onang o'ldi* degan so'z esa Yo'ldoshning otasi tomonidan bayon etilgan va bunda hissiy bo'yoq deyarli sezilmagan. Muallif nutqida esa achinish hissi yuqori darajada bildirilgan. Bu holat esa yozuvchining ulkan mahoratidan darak beradi. Ushbu hikoyada qaysidir ma'noda muallif o'zi yuqorida qo'llab o'tgan iborasini ham izohlab bergandek. Ona o'g'lining visolidan bahramand bo'lishni xohlaydi, ona uchun ayriliq azobi juda qiyin kechishi bu tabiiy holdek farzandiga: „ Hozir issiq turgan tanim, hijroningda sovushi hech gap emas, sensiz ado bo'laman degandek ”. Va issiq taft berib turgan tana ham tez fursatda tuproq to'plamidagi sovuq tanga aylanib qoldi. Biz Elbekning birgina „ Ona ” hikoyasi orqali ijodkor qo'llagan poetik til unsurlarining va ular orqali ifodalangan mazmunning betakrorligini tahlil qilish asnosida ijodkor betakror tafakkur talqinini kashf etdik desak yanglish bo'lmas.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ne'matova D. O'zbek ilmiy tilshunosligi. - T, 2020.
2. Ўзбек тилининг изохли лугати 1-4-жилдлар.

3. Abdurahmonov G', Shukurov Sh, Mahmudov Q. O'zbek tilining tarixiy grammatikasi. T.: O'zbekiston Faylasuflari Milliy Jamiyati Nashriyoti, 2008.
4. Элбек. Танланган асарлар. Т.: „Шарк” Нашриёт - Матбаа Концерни Бош Тахририяти, 1990. 180 - 182 б.